

О. А. Мартиненко

РАСИЗМ ТА КСЕНОФОБІЯ ЯК НОВЕ ФОНОВЕ ЯВИЩЕ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Расизм і злочини на ґрунті ксенофобії не були характерними для українського суспільства досить тривалий час. Один із перших резонансних проявів ксенофобії в Україні датується лише 2001 р., коли біженця з Руанди було забито на смерть поблизу його помешкання у Вінниці, що викликало офіційну стурбованість Верховного Комісаріату ООН з питань біженців. Цей випадок за часом збігається із загальним поширенням злочинів, учинених на ґрунті расової та релігійної ворожнечі, що стали відчутною проблемою у країнах постіндустріальної Європи через невирішеність питань у сфері міграційної та національно-культурної політики.

Щодо України, то починаючи з середини 2002 р. у нашому суспільстві спостерігалася підвищення рівня ізоляціонізму та ксенофобії, що супроводжувалося зростанням кількості публікацій із ксенофобськими відтінками. Результати соціологічних досліджень також указували на зниження за роки незалежності більш ніж у 3,5 рази питомої ваги психологічно відкритих та схильних до національної толерантності людей. На думку окремих дослідників, практично половину населення у 2003 р. становили громадяни з ізоляціоністськими настроями, а кількість громадян із ксенофобськими настроями виросла більш, ніж учетверо [1, с. 17–20]. У той же час експерти Держдепартаменту США оцінювали рівень ксенофобії в Україні як такий, що не перевищує рівня інших посттоталітарних країн. Хоча випадки ксенофобії стосовно росіян, євреїв, кримських татар, ромів та іммігрантів із Кавказу, Азії та Африки траплялися достатньо часто, американські спостерігачі вважали ситуацію в Україні менш загрозливою на відміну від Росії, Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини. Можливо, це було обумовлено тим, що більшість випадків не мала насильницького характеру, а дії учасників обмежувались словесними образами, малюванням антисемітських графіті та досить рідко актами вандалізму на кладовищах.

Більш загрозливими результати ескалації ксенофобських настроїв в Україні стали після 2005 р., коли групи так званих скінхедів («бритоголових») виокремилися із лав футбольних фанатів в окрему течію. З'явившись наприкінці 60-х рр. ХХ ст. у Великобританії, рух перших бритоголових спочатку мав суто класовий характер, об'єднуючи робітничу молодь, у тому числі й темношкіру, під гаслом «Fight for your class, not for your race!» («Борися за свій клас, а не за расу!»). Згодом скінхеди перейняли нацистську

символіку й ідеологію та поширили свій рух на Європу, Америку, Австралію. У сусідній Росії «бритоголові» з'явилися наприкінці 1990-х рр., швидко оформившись за фінансової підтримки ультраправих політичних сил в організованій неонацистській рух.

На українському просторі найбільш активними та агресивними вважаються ультраправі групи так званого руху «Біла Влада-Скінхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), українська філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь» (Blood & Honour), воєнізована неонацистська секта «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia, WCOTC). Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, принципом якої є установа переваги над особами інших рас та національностей. Найбільш численні групи скінхедів були зафіксовані у Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та Автономній Республіці Крим. Якщо у Росії масштаб скінхедівського руху обчислюється десятками тисяч осіб, то в Україні, за попередніми даними МВС України, сьогодні їх налічується не менше 500 осіб віком від 14 до 27 років, об'єднаних у групи чисельністю від 20 до 50 осіб без чіткої структури та організаційної побудови.

Саме з 2005 р. у Львові та Харкові стають регулярними закриті фестивалі неонацистських музичних гуртів з України та Росії, організовані неофіційною Українською націонал-трудовою партією, з піснями відверто расистського характеру. Організація «Патріот України», яка протягом 2007 р. провела серію маршів зі смолоскипами у Києві та Харкові, використовуючи ксенофобські та расистські гасла, регулярно організує для активістів руху так звані воєнізовані «вишколи» на покинутих промислових об'єктах, у лісових таборах, туристичних базах. В інтернет-мережі постійно діють не менше 30 веб-сайтів неонацистського та націоналістичного характеру (Радикальний Український Націоналізм, Сайт справжніх патріотів, Nachtigall, Blood&Honour Ukraine тощо).

У засобах масової інформації дедалі частіше оперують такими термінами, як «кавказька мафія», «злочини осіб циганської національності», «азіатські злочинні угруповання». Такі вислови є не тільки некоректними, але й часто призводять до спекуляцій з боку радикально налаштованих прибічників неонацистського та націоналістичного кшталту.

Водночас статистичні дані МВС України фіксують чітку тенденцію до зростання злочинів, учинених стосовно іноземців: упродовж п'яти останніх років кількість протиправних посягань, унаслідок яких постраждали громадяни інших держав, збільшилася вдвічі – з 604 у 2002 р. до 1178 у 2007 р. Переважну більшість злочинів учинено щодо громадян держав-учасниць СНД (63,5%), стосовно ж іноземців з інших країн – відповідно 36,4 %. Найбільш

напружена обстановка спостерігається у Києві АР Крим, Одеській, Донецькій, Львівській та Харківській областях.

Проте наведені цифри, на жаль, не відображають частки злочинів, учинених виключно з мотивів расової та релігійної ворожнечі. Хоча рівень розкриття злочинів, що вчиняються стосовно іноземних громадян, становить 84% проти 59,1% у середньому в Україні, проте протягом 2005–2007 рр. було порушено лише 7 кримінальних справ за ст. 161 КК України (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії). Вочевидь, це не відображає реальної картини, оскільки за оцінками незалежних експертів, кількість злочинів, учинених на ґрунті расизму та ксенофобії, не менша 190 на рік. Зазвичай це насильницькі злочини, вчинювані організованими групами молодих людей, які належать до груп скінхедів та неофашистів і спрямовані, перш за все, проти іноземних студентів, шукачів притулку, біженців та іммігрантів, бізнесменів, дипломатів, а також проти членів сімей персоналу ООН, які часто є вихідцями з країн Африки, Азії, Середнього Сходу, Кавказу або представниками помітних груп меншин країн Заходу [2, с. 32]. Саме тому досить актуальним є питання: скільки взагалі вчинюється злочинів саме з расових мотивів? Які реальні масштаби нової кримінальної загрози?

Вирішення цих питань полягає передусім у зниженні високої природної латентності цих злочинів, адже більшість іноземців, постраждалих від нападів з боку «скінхедів», практично не звертається до правоохоронних органів. Невідомою є також реальна кількість злочинів, учинених стосовно нелегальних мігрантів. Підходи, що існують у країнах західної демократії – імміграційна амністія, суспільно-орієнтована робота поліції (community policing), відновлювальне правосуддя (restorative justice) – надають можливості для вирішення означеної проблеми, однак поки що з різних причин неприйнятні для вітчизняної системи роботи з іммігрантами.

Україні необхідним вважаємо також удосконалення національного законодавства з метою запровадження більш широкого кола підстав для притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі. Досвід європейських країн дає підстави вважати, що розгалужена система правових приписів знижує ризик зростання таких злочинів, проте цей досвід потребує ґрунтовної роботи вітчизняних законодавців щодо його адаптації [3, с. 37–39].

Необхідність розробляти превентивні заходи протидії сучасним формам расизму на державному рівні була закріплена рішенням №4/03 Маастрихтської зустрічі міністрів іноземних справ 55 країн у грудні 2003 р., у якому зазначено, що країни ОБСЄ повинні

заохочувати толерантність та боротися з дискримінацією, у тому числі з усіма проявами агресивного націоналізму, расизму, шовінізму, ксенофобії, антисемітизму та екстремізму [4]. Проте в Україні, як констатує більшість фахівців, цей напрямок розробляється поки що недостатньо.

Досить симптоматичним є те, що до 2007 р. жоден правоохоронний орган держави, крім МВС України, не вважав за необхідне визнавати існування екстремістських угруповань ультраправого нахилу в Україні. У травні минулого року МВС України не тільки першим заявило про загрозу поширення расизму і ксенофобії у суспільстві, але й розробило власний і поки що єдиний у державі план заходів протидії цьому явищу. Органи внутрішніх справ також звернулися за підтримкою та співпрацею до недержавних організацій та органів державної виконавчої влади, ініціювали перед урядом України створення міжвідомчої робочої групи з протидії ксенофобії та расизму.

МВС України запропонувало такі спільні заходи, як надання правової допомоги жертвам проявів ксенофобії та дискримінації; здійснення експертизи національного законодавства щодо боротьби з проявами дискримінації та ксенофобії; розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази з метою протидії правопорушенням, що мають расове підґрунтя; вдосконалення механізмів реагування на використання засобами масової інформації ксенофобських штампів та висловів; розробка відповідних навчальних програм.

Результати діяльності у цьому напрямку підтвердили, що расизм та ксенофобія хоча й не набули в Україні масштабу соціального явища, проте мають значний криміногенний потенціал через тривалу політичну нестабільність, низький рівень достатку населення, активність нелегальної міграції. Водночас, враховуючи комплексний характер цієї нової для нашого суспільства кримінальної загрози, слід констатувати, що органи внутрішніх справ можуть виконувати функцію протидії расизму досить обмежено, що зумовлено зі статусом та можливостями воєнізованого, примусово-виконавчого органу державного управління. З огляду на це постає нагальна потреба у скоординованій превентивній діяльності усіх органів державної влади та громадянського суспільства.

Список літератури: 1. Паніна Н. Неподолана дистанція [Текст] / Н. Паніна // Критика. – 2003. – № 7-8. – С. 17–20. 2. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. Третя доповідь по Україні [Текст]. – Страсбург: CRI(2008)4, 2008. – 66 с. 3. Fight against Hate crimes in the OSCE region [Текст]. – ODIHR OSCE, 2006. – 180 с. 4. Document of the Ministerial Council, Maastricht 2003: Decision No.4/03 on Tolerance and Non-discrimination [Текст] // MC (11) Jornal No 2. Agenda item 8. – 2003. – 3 с.

Надійшла до редколегії 05.11.08